

BALLET ARTS

FTAHP 18.49.15

T.O. Iзім¹

*¹Қазақ ұлттық хореография академиясы
(Астана, Қазақстан)*

ШАРА ЖИЕНҚҰЛОВА АТЫНДАҒЫ РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҚАЗАҚ БИІ БАЙҚАУЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Аннотация

Бұл мақалада қазақ халық биінің эволюциялық даму жолында талай белестерді артта қалдырған, осы өнердің жетістіктерінің бірі, қазақ қыздарына би өнері атты галамды ашқан дарынды биші Шара Жиенқұлова атындағы қазақ биінің республикалық байқауы туралы айтылған. Мақалада «Осы байқау Қазақ би өнерінің өркендеуіне қандай үлес қосып келе жатыр?» деген сұраққа жауап ізделеді. Шара Жиенқұлова атындағы қазақ биінің республикалық байқауының тарихы, ерекшелігі, деңгейі және қазіргі таңға дейін шешімі табылмаған, үлкен назар аударуды қажет ететін мәселелер қарастырылған.

***Тірек сөздер:** қазақ халық биі, Шара Жиенқұлова атындағы республикалық байқау, ұлттық мәдени мұра, би өнері.*

T.O. Izim¹

*¹Kazakh National Academy of Choreography
(Astana, Kazakhstan)*

FEATURES OF THE REPUBLICAN CONTEST OF KAZAKH DANCE NAMED AFTER SHARA ZHIENKULOVA

Annotation

This article tells about the Republican contest of Kazakh dance named after Shara Zhienkulova who reached considerable heights on the path of evolutionary development of Kazakh folk dance and opened a global dance art for Kazakh girls. The article dwells on the question of how this competition contributes to the development of Kazakh dance art is under consideration. The history, specific character, level of the Republican contest of Kazakh dance named after Shara Zhienkulova and problems that require intent attention and solution are considered in the article.

***Keywords:** Kazakh folk dance, Republican contest named after Shara Zhienkulova, national cultural heritage, dance art.*

Т.О. Ізім¹

¹Казахская национальная академия хореографии
(Астана, Казахстан)

ОСОБЕННОСТИ РЕСПУБЛИКАНСКОГО КОНКУРСА КАЗАХСКОГО ТАНЦА ИМЕНИ ШАРЫ ЖИЕНКУЛОВОЙ

Аннотация

В этой статье рассказывается о республиканском конкурсе казахского танца имени Шары Жиенкуловой - танцовщицы, которая достигла немалых высот на пути эволюционного развития казахского народного танца и открыла «глобальное» танцевальное искусство для казахских девушек. В статье рассматривается вопрос о том, как этот конкурс способствует развитию казахского танцевального искусства. Освещена история, специфика, уровень республиканского конкурса казахского танца имени Шары Жиенкуловой и проблемы, требующие пристального внимания и решения.

Ключевые слова: казахский народный танец, Республиканский конкурс имени Шары Жиенкуловой, национальное культурное наследие, танцевальное искусство.

Қазақстанның кәсіби би өнері Шара Жиенқұлованың атымен тікелей байланысты екені баршаға мәлім. Алғашқы ұлттық «Қалқаман Мамыр» балетінде (композитор В. Великанов, балетмейстер Л. Жуков) Мамырдың партиясын билеген биші ретінде тарихта қалды. Ол туралы белгілі ғалым Л.П. Сарынова: «Актерлердің техникалық дайындығының жоқтығына байланысты Л. Жуков әр бишіге әр түрлі хореография қолданды. Мамыр роліндегі Ш. Жиенқұлованың биі тұрмыстық негізде мәсімен және ұлттық киім киіп биленді, ...», - деп көрсетті [1, 63 б.].

Өзінің эволюциялық даму жолында талай белестерді артта қалдырған, осы өнердің жетістіктерінің бірі, қазақ қыздарына би өнері атты ғаламды ашқан - Шара Жиенқұлова атындағы қазақ биінің республикалық байқауы болды деу керек. Осы байқау қазақ би өнерінің өркендеуіне қандай үлес қосып келе жатыр деген сұраққа жауап іздедік.

Халық би өнерінің еліміздің егемендік алған жылдары кең құлаш жая өркендеуі осы байқауды жандандыруға себеп болды. Бірінші байқау 1992 жылы уақыт талабына сай Алматы хореография училищесінің қабырғасында өткен болатын. Бұл алғашқы байқауға Мемлекеттік «Салтанат», «Алтынай» ансамбльдері де қатысып I және II жүлделі орындарды иеленді. Қазақ халық биіне жаңа бір леп берген Шымкент қаласынан келген «Қазына» ансамблі болды. Көркемдік жетекшісі Сәуле Балбарақованың қойған «Дайдидау» және «Айтабақ ойыны» билері өзіндік қолтаңбасымен ерекшеленді. Жеке орындауда «Жайлауда», «Кербез» атты би қойылымдарымен (балетмейстері Г.Орымбаева), «Сазген» фольклорлық ансамблінің

бишілері Айгүл Тати мен Гүлнәр Пішенбаева орындаушылық шеберліктерімен көзге түсті. Бас жүлдені Мемлекеттік «Салтанат» би ансамблінің бишілері апалы-сіңлілі Гүлнар және Гүлмира Ғаббасовалар иеленсе, М.Әуезов атындағы Академиялық театр белгілеген «Образ ашудағы ерекшелігі үшін» жүлдесін Мемлекеттік «Алтынай» би ансамблінің жас бишісі Айгүл Кульбекова иеленді.

Бірінші байқау ұлттық би ауқымын кеңейтуде, шығармашылыққа жол ашқан соны жаңалық, үлкен күш болды. Сонымен бірге, ұлттық бидің дамуындағы халықтық би өнері дәстүрінің өрлеу үстіндегі кең ауқымды потенциалын көрумен бірге, оның пластикалық қимыл-әрекетінің қалыптасып, орындаушылық шеберлігінің артқанын көрсетті.

Ал екінші байқауды Орал қаласындағы М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті өткізді. Бұл байқауда жер-жерден келген би ұжымдары халықтық шығармашылықтың алуан түрін қолдана отырып, ұлттық бидің өрісін кеңейткендігінің куәсі болдық. Байқауға Қазақстанның барлық облыстарынан 300-ден аса өнерпаз жиналды. Қазақстанның халық артисі, белгілі биші әрі балетмейстер Б. Аюханов басқарған қазылар алқасы екі күнде 26 ансамбль мен 22 жеке орындаушының 96 биін көріп талқылады.

Бірінші күнгі байқаудан кейін-ақ қазақ халық биінің тақырыптық мазмұнының кеңігендігі байқалды. Халықтық рухты, қызуқандылық пен біртұтастықты бейнелейтін «Серпін» (Астана қаласының «Наз» ансамблі), «Қаражорға», «Салтанат» (Батыс Қазақстан университетінің «Арна» ансамблі), «Отырар суреттері» (Х.А.Яссауи атындағы халықаралық Қазақ-Түрік университетінің «Тұран» би ансамблі), «Тұран арулары» (Е.А.Букетов атындағы Қарағанды Мемлекеттік университетінің «Жарқын» ансамблі) тағы басқа көптеген қойылымдардың көрермен көңілінен шыққанын көрдік. М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университетінің «Арна» би ансамблі көрсеткен «Қаражорға» ұлттық рухты көтеретін, нағыз көне би болды. Университет студенттерінің орындаушылық шеберлігі кәсіби хореографтардан құрылған қазылар алқасы мүшелерін тамсандырды. Биді қоюшы хореографтың қазақ ұлттық музыка мен киім үлгілерін, би лексикасын жоғары деңгейде меңгерген маман екені бірден белгілі болды.

Х.А. Яссауи атындағы халықаралық Қазақ-Түрік университеттің «Тұран» би ансамблі ұсынған «Отырар суреттері» композициясы ежелгі түркі мәдениетінен мағлұмат бергендей. Әр қалыпта тұрған сымбатты мүсіндердің сиқырлы сазды әуенмен сахна төрінде қозғалысқа енген бейнесінен көз айыра алмай қаласыз. Қыздардың әсем биі еріксіз ғажайып сезімге бөлейді. Билеп-билеп келіп бір сәт қимылсыз әдемі қалыпта тұрып қалатын сұлу көріністер өзіңізді бір ғажайып сурет көріп отырғандай сезіндіреді.

«Тұран арулары» (Е.А.Букетов атындағы Қарағанды Мемлекеттік университетінің «Жарқын» ансамблі), тағы басқа да көптеген қойылымдар көрермен көңілінен шықты.

Бұл байқауда жеке орындауда көзге түскен Н.Тілендиевтің «Аққу» күйіне қойылған «Аққу Аруы» биі болды. Биді А.Селезнев атындағы Алматы хореография училищесінің оқытушысы Ғ.Бейсенова осы байқауға арнайы қойған. Балетмейстер классикалық би негізіне сүйене отырып, халықтық би қимыл-қозғалыстарын сәтті қолдануының арқасында көркем шығарма деңгейіне көтере алған. Композитордың музыкасындағы барлық ерекшеліктерін пайдалануда дене пластикасы әсем үндестік тапқан. Сахна ортасында отырған қалыптан басталатын биде қос қол қимылы, құстың қос қанатын суреттеуде ерекше орын алған. Осы училищенің оқытушысы А.Ақылбекованың орындауындағы бұл би жүлделі бірінші орынға ие болды. Аққу кейпіндегі ару қыздың образын ашуда, бишінің жеңіл тұлғасы, қимыл-қозғалысы би поэзиясына ұласып, өнер атты әсемдік әлеміндегі аққудай елес беруде сахна жарығы мен киім үлгісі орынды қолданыс тапқан. Бұл би жас бишінің репертуарынан өз орнын алатыны сөзсіз.

2006 жылы сәуірдің 21-23 күндері араға 5 жыл салып Батыс Қазақстан Университетінде «Ұлттық мәдени мұра және оның қазіргі заманғы мәселелері» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция аясында үшінші байқау өтті. Қазақстанның түкпір-түкпірінен келген 20 ансамбльмен 15 жеке орындаушылар қатысқан бұл байқау да би өнерінің жетістіктерін көрсете алды.

Бұл жолы өткен байқауда көрініс алған кемшіліктердің жойылғанын көрдік. Өнер ұжымдарының жетекшілері бұрынғы қойылған билерден бас тартып, өз қойылымдарын ұсынды. Бұл жолғы қойылымдарда философиялық ойлар басым.

Батыс Қазақстан университетінің «Арна» ансамблінің бас жүлдені жеңіп алуы мәдениет және өнер институтының би өнерін оқып-үйренуде дұрыс бағыт ұстанып отырғанының дәлеліндей болды.

Осы байқауда жігіттер биінің біраз өскеніне куә болдық. Шымкент қаласынан келген Қуат Тәукеев пен Владимир Черняктың орындаған «Қырандар» және «Аңшылар» билерінен қоюшы балетмейстер Зәуре Әжібекованың халық салт-дәстүрін оның музыкалық болмысын түсініп, барынша аша алғандығы көрініп-ақ тұрды. Ал Талдықорған қаласынан келген Мемлекеттік «Алтынай» би ансамблінің бишісі Ақияр Бекзатта буын жоқ па дерсіз. Оның орындаған «Саятшы», «Қаражорға» билерін балетмейстер Нағима Тайыр тек осы бишінің табиғи дарынына ыңғайлап қойып, бишінің бар орындаушылық шеберлігін сәтті ашқандығы көрініп тұрды. Міне, осы үш бишінің де орындаушылық шеберлігіне тәнті болдық.

Екі күнгі тартыста Ақияр алға шығып, бірінші орынды иемденсе қалған екі жігіт екінші орынды мүсе тұтты.

Ал «Арна» ансамблінен басқа ансамбльдердің байқауға ұсынған билері мен орындаушылық деңгейлері біркелкі болды деуге болады.

Бұл байқау жай ғана өнер мерекесі емес, осы өнер түрінің әрі қарай қай бағытта дамып отырғанын байыптайтын, ел ішіндегі өнерпаздардың өрісін кеңейтетін бас қосу екені сөзсіз. Байқауға қатысушылар мен оның бағдарламасы халықтың ұлттық тамырынан інжу-маржан таба білетінін аңғартты. Осы байқаудың арқасында халық биінің сан-салалы жанрлары кеңінен насихатталуда. Қазылар алқасы «Байқау әр бес жыл сайын бас жүлдені жеңіп алған облыстар өткізіп отырса дұрыс болар еді», - деген ұсыныс айтты. Дегенмен, осы ойды құптай қойған жан болмағандай.

Келесі байқау 2012 жылы Шара Жиенқұлованың 100 жылдық мерейтойына байланысты Астана қаласында орналасқан Қазақ ұлттық өнер университетінің «Хореография» факультетінің деканы Айгүл Кульбекованың бастамасымен өтті деуге болады. Университет ректоры, әлемге белгілі музыкант Айман Мусаходжаеваның қолдауымен өткен бұл байқау өте нәтижелі болды. 3 күнге созылған байқау барысында қазақ биінен шебер сыныптар өткізіліп, алғаш рет қазақ және орыс тілдерінде «Қазақ биін оқытудың теориясы мен әдістемесі» атты оқулық жарық көрді.

Осыған дейінгі байқауларда Шымкенттік хореограф Зәуре Әжібекова өзі қойған жеке билерімен көзге түскен болса, осы байқауда көпшілік билерімен «Қазына» ансамблін байқаудың ең үздік ансамблі ретінде көрсете алды. Бұл ансамбль репертуар таңдау жағынан, техникалық орындау шеберлігі жағынан оқ бойы озық тұрды.

Тағы бір қуанарлық жағдай басқа ұлт өкілдерінің қазақ билерін меңгере бастағаны болды. Орыс халқы өкілдерінен құралған Қызылжар қаласынан келген «Туған ел» би ансамблінің орындаушылық шеберлігі мен репертуар таңдауы тек қазылар алқасы мүшелерінен ғана емес барлық байқауға қатысушылар тарапынан жылы лебіздерге ие бола алды.

Қазақ ұлттық өнер университеті жанынан ашылған «Хореография» факультетінің колледж «Шабыт» және бакалавр студенттерінен құрылған «Гауһар білезік» ансамбльдер де байқау талабына сай жоғары деңгейде өз өнерлерін паш ете алды.

Республика деңгейінде өткізіліп отырған осы байқау қазақ биінің сахналық үлгісінің деңгейін, білім беру процесінде қалай дамып отырғандығын, елді мекендерде мамандардың қай бағытта жұмыс атқарып отырғандығын көрсете алып отыр.

Бұл байқаудың ерекшелігі қатысуға ешқандай шек қойылмайды. Қала мектеп оқушылары мен қатар елді мекенде тұрып жатқан өнерпаз қатыса алады.

Бүгінгі күні осы байқау бойынша шешілмей отырған мәселе – ешбір мекеменің байқауды өткізуде жауапкершілік алмай отырғандығы. Неге бұл байқауға Қазақстан Республикасының Мәдениет және спорт министрлігі бей-жай қарайтынын түсіне алмай жүрміз. Алғашқы байқаудан бастап-ақ Шара апамыздың оқушылары мен жоғары оқу орнында жұмыс атқарып жүрген оқытушылардың бастамасымен ғана іске асып келеді. Бұл дегеніңіз күндердің күнінде олардың қолынан келмей қалса, байқау өтпей қалады деген сөз. Осы жерде би өнерін бір адамдай зерттеп жүрген ғалым Г. Жұмасейітованың: «...Хореография өнеріндегі ізденістер халық дәстүрін сақтап, ұлттық би мәдениетін дамытумен тікелей байланысты», - деген ойына қосыламыз [2, 185 б.].

Олай болған жағдайда би өнерін зерттеп-зерделеп жүрген ғалымдар, осы өнерді келесі ұрпаққа жеткізуде еңбек етіп жүрген ұстаздар қауымы, әр деңгейде білім алып жүрген студенттер қауымы асыға күткен байқауымыз өтпей қалуы өкініш туғызатынын жасыра алмаймыз.

Әдебиеттер:

1. Сарынова Л.П. Балетное искусство Казахстана. – Алма-Ата: Наука, 1976. – 176 с.
2. Жумасейітова Г.Т. Хореография Казахстана. Период Независимости. – Алматы: Жибек жолы, 2010. – 220 с.+32 с. (цв.вклейка).

References:

1. Sarynova L.P. *Baletnoe iskusstvo Kazahstana*. – Alma-Ata: Nauka, 1976. – 176 s. (*In Russ.*)
2. Zhumaseitova G.T. *Horeografija Kazahstana. Period Nezavisimosti*. – Almaty: Zhibek zholy, 2010. – 220 s.+32 s. (cv.vklejka). (*In Russ.*)